

UNIDADE 10

A muller

*Mulleres fiando. Léxico ático do s. VI a.C.,
atribuído ao pintor Amasis.*

Πάντων δ' ὅς' ἔστ' καὶ γνώμην ἔχει
γυναικές ἐσμεν ἀθλιώτατον φυτόν.

De todo canto está vivo e ten pensamento,
nós, as mulleres, somos o ser máis desgraciado.
Eurípides, *Medea*, 230-31

Nesta unidade fálase da situación da muller na Grecia antiga, como motivo para contextualizar os textos.

Pretendemos que consigas os seguintes obxectivos:

1. Analizar a sintaxe e traducir correctamente as oracións substantivas.
2. Recoñecer as orixes da novela en Grecia.
4. Analizar e traducir textos orixinais gregos sobre a muller na Grecia clásica.

ÍNDICE DE CONTIDOS

1. LINGUA.	5
1.1. Oracións completivas (ou substantivas).	5
1.2. Construción persoal e impersoal.	7
2. LITERATURA. A NOVELA.	8
2.1. Orixe	8
2.2. Autores e obras	8
2.3. Influencia da novela	9
3. TEXTOS	10

LINGUA	LITERATURA	TEXTOS
<ul style="list-style-type: none"> As oracións completivas ou substantivas. 	<ul style="list-style-type: none"> A novela: orixe, autores e influencia da novela grega. 	<ul style="list-style-type: none"> Tradución de textos relacionados coa muller, dende a infancia ata a idade adulta.

A muller

Pódese dicir que só dende o século XIX as sociedades occidentais empezan a tomar conciencia do dereito á igualdade plena de homes e mulleres. É este un dato fundamental no noso achegamento á situación da muller no mundo grego antigo, para non entrar nunha dinámica de incomprensión de tal situación, sobre todo na democrática Atenas. Por moi incomprensible que nos resulte esa situación, hai moitos países actuais que, a pesar de crer que teñen réximes democráticos, non ofrecen ás súas cidadás máis dereitos que os que ofrecía a democracia ateniense e mesmo nalgúns países actuais non se garanten dende o Estado dereitos que se garantían no século V a.C. Todo o anterior está dito para que canto se trata nesta unidade sexa de doada comprensión e nos acheguemos obxectivamente á situación da muller na cultura grega antiga.

Como é ben sabido, a estrutura da familia nos pobos indoeuropeos era patriarcal. O pai exercía unha autoridade total sobre todos os membros da familia: esposa, fillos e escravos. A muller en tal sociedade era sempre dependente, primeiro do seu pai ou titor e despois do seu marido. Á parte dalgunhas mulleres relevantes, como Safo (poetisa do s. VI a. C.) ou Aspasia (s. V. a.C., amante de Pericles), que tiveron un recoñecemento importante na sociedade na que viviron, a condición da muller en Grecia comportaba carencia de dereitos políticos. As que non se sometían ao sistema ou eran especialmente cultas, como as anteriores, eran criticadas non só polos homes, senón, especialmente, polas outras mulleres. A muller 'honesta' era criada dende a nenez para estar sometida ao seu pai e despois ao seu marido.

Cando nacía unha nena dentro do matrimonio era peor acollida que se nacía un neno. Sempre houbo excepcións e dalgunha destas excepcións chegounos noticia como veremos máis abaixo ao falar do dote e do matrimonio. Iremos expoñer a situación da muller, fundamentalmente na Atenas do século V a.C. e, por contraste, en Esparta.

A muller en Esparta

En Esparta, segundo nos contan Xenofonte (*República dos lacedemonios* 1.4) e Plutarco (*Licurgo*, 14), as nenas saían á rúa e participaban espidas en xogos ximnásticos e competicións, á vista dos seus compañeiros varóns e todo iso para que os seus corpos fosen esveltos e fortes, e así xerasen no futuro espartanos fortes e robustos, segundo Xenofonte. En Esparta, igual que en Atenas, a función fundamental da muller era a procreación.

A cerimonia do matrimonio en Esparta mantiña toda a aparencia dun rapto. A noiva era entregada á ninfetría (νυμφεῦτρια), que lle cortaba o pelo ao cero, a vestía e calzaba de home e a deitaba nun xergón soa ás escuras. O noivo, que comera cos seus compañeiros como era o habitual, entraba, quitáballe o cinto e, collendo a noiva nos brazos, levábaa ao leito. Despois de pasar un anaco xuntos, el volvía cos seus amigos. Cando unha moza espartana estaba casada cun home maior, estaba ben visto que o marido lle levase á casa á súa muller un rapaz novo, para que con el tivese fillos.

A muller en Atenas

En Atenas as nenas permanecían recluídas no xineceo, primeiro cos seus irmáns e despois coas súas nais e escravas, cando os seus irmáns ían á clase do gramático acompañados polo pedagogo. É de supoñer que algunhas nais ensinasen ás nenas algúns rudimentos de lectura e escritura. Hai testemuños en inscricións e papiros segundo os cales había escolas que admitían nenas.

Dado que a función fundamental da muller era a procreación de cidadáns, entre os 14 e 16 anos eran entregadas en matrimonio (γάμος) a homes bastante maiores ca elas, xa que os

atenienses adoitaban casar arredor dos 30 anos. A nova noiva non sabía nada do seu esposo e moitas veces nin sequera o vira antes. O matrimonio concertábase entre o pai da noiva (ou irmáns maiores ou titores legais) e o noivo nunha cerimonia que se chamaba *compromiso de matrimonio* (ἐγγύησις), algo parecido ao compromiso de pedida dos nosos tempos. Probablemente o pai da noiva fixaba nesta cerimonia o dote que ía entregar ao futuro esposo da súa filla. Algunhas testemuñas debían presenciar esta cerimonia para dar fe dos compromisos adquiridos e garantir a celebración do matrimonio. Con todo, Heródoto (*Historia* 6.122) cóntanos de forma eloxiosa o comportamento coas súas fillas dun ateniense, Calias, do s. VI a.C., avó do Calias contemporáneo de Heródoto, aínda que é un caso excepcional:

É xusto por moitas razóns, que todos teñan o recordo do mencionado Calias. Polo que mencionei antes e porque foi un ardente defensor da liberdade da súa patria. Pero, ademais, polas vitorias en Olimpia, porque venceu na proba hípica, e foi segundo na carreira de cuadrigas, pero antes vencera nos Xogos Píticos e fíxose famoso entre todos os gregos polos seus grandísimos gastos. Ademais, a clase de home que foi demostrouno coas tres fillas que tiña, pois cando estaban en idade de casar, deulles un dote espléndido e atendeu os seus desexos, dado que as casou co home que, de entre a totalidade dos atenienses, cada unha quixo escoller persoalmente por marido.

Pero a verdadeira voda tiña lugar uns días máis tarde cando a noiva e o dote acordado eran entregados ao esposo (ἐκδοσις). O dote podía ser recuperado en caso de que morrese a esposa sen fillos, se morría o esposo e a esposa volvía á casa da súa familia ou en caso de divorcio.

A véspera da voda, a noiva consagraba aos deuses os seus xoguetses de nena, como podemos observar no seguinte epigrama anónimo:

Timáreta antes da voda, os seus tamborís, a súa querida pelota, a rede que suxeitaba os seus cabelos e as súas bonecas, a ti virxe, Ártemis Limnátide, ela virxe, como é natural, consagrou e os vestidos das súas bonecas.

Filla de Leto, ti estende as túas mans sobre a filla de Timáreto, e protexe piadosamente á piadosa.

Antoloxía palatina, 6.280.

A noite anterior á voda un séquito especial de mulleres ía á fonte Calírooe a buscar auga para o lavado ritual -rito de purificación- da noiva. Neste séquito incluíanse mulleres con fachos e unha frautista que precedían as portadoras da *lutróforo* (λutróφορος), a vaixela destinada ao transporte da auga das purificacións.

O día da voda, as casas da noiva e do noivo estaban adornadas como requiría a solemnidade da celebración. A cerimonia iniciábase cun sacrificio ás divindades protectoras do matrimonio, Zeus, Hera, Ártemis, Apolo e Peitó; a continuación había un banquete na casa da noiva. Esta asistía cuberta por un veo e coas súas mellores galas, cunha coroa na cabeza. A noiva estaba acompañada por unha especie de madriña (νυμφεύτρια) que a axudaba nas cerimonias e o noivo por un compañeiro con funcións similares ás do padriño (πάροχος). Na comida era imprescindible a presenza dalgúns pratos especiais como tortas de sésamo, símbolo da fecundidade.

A noiva, acompañada das mulleres, estaba nun lugar apartado dos homes durante o banquete, ata que lle retiraban o veo e recibía os regalos dos convidados.

Ao rematar o banquete un carro trasladaba os esposos dende a casa da noiva á do seu esposo. A noiva levaba un tear e un baruto, símbolos da súa actividade doméstica.

Cánticos de himeneo acompañaban o cortexo nupcial. Ao chegar á casa do noivo, os pais deste esperaban a parella, a nai cunha tea e o pai cunha coroa de mirto na cabeza. Derramábanse sobre a noiva noces e figos, igual que cando chegaba á casa un escravo novo, e ofrecíasele un anaco de torta nupcial feita con sésamo e mel, e un marmeleiro ou un dáttil, símbolos de fecundidade. Os convidados acompañaban este recibimento da noiva na casa do noivo, entoando cantos nupciais, chamados epitalamios.

Este cortexo nupcial que trasladaba á noiva á casa do noivo é a copia do rapto legal que, como observamos, aínda se practicaba en Esparta e ao que aluden as expresións γυναικα ἄγεσθαι,

levar a muller, e en latín, uxorem ducere, *levar a esposa*.

Era costume tan estendido casarse en inverno, que o mes no que máis matrimonios se celebraban se chamaba Gamelión (Γαμηλιών, xaneiro-febreiro) que significa 'mes dos matrimonios'.

As mulleres, despois de casar, seguían recluídas no xineceo das casas dos seus maridos, criando os seus fillos, administrando a casa e dirixindo o traballo dos escravos e escravas domésticos. Normalmente as mulleres de clase acomodada non adoitaban saír á rúa, porque o seu marido ou os escravos encargábanse de traerlles canto necesitaban, como provisións e auga. Só con ocasión dalgunhas festas, especialmente nas *Panateneas* e as *Tesmoforias*, se podía ver as atenienses na rúa. As mulleres máis pobres, en cambio, si saían, porque carecían de servidume que lles realizase tarefas imprescindibles, como traer a auga da fonte ou as provisións necesarias para o sustento da familia. Ademais, había algunhas profesións que eran exercidas polas mulleres das capas sociais máis baixas, como froiteiras ou peixeiras.

Iscómaco (*Económico* de Xenofonte 9.5.1 ss.) explica á súa muller cales van ser as súas obrigas e tarefas, e móstralle onde viven os escravos e as precaucións que debe tomar para que non procreen libremente:

Tamén lle mostrei o cuarto das mulleres, separado do dos homes por unha porta provista de pasador, para que nin leven de dentro o que non se debe, nin procreen os escravos sen o noso consentimento. Pois os bos servos, cando xeran fillos, fanse máis dilixentes polo xeral, mentres que os malos, cando se emparellan, están máis dispostos a portarse mal.

A muller de Iscómaco recibe as chaves da despensa e debe encargarse de vixiar que non falte nada e de administrar a casa de tal forma que non gaste nun mes o que está presuposto para todo un ano, e debe recibir todo o que chega á casa, como lá e provisións, así como distribuír a tarefa ás escravas e escravos, vixiar que se fagan vestidos para quen os necesite e que o trigo se conserve en lugar seco para que se manteña en condicións óptimas de consumo. Ademais, debe coidar persoalmente os escravos que estean enfermos.

Cando chegaba o momento de ser nai, a muller ateniense estaba acompañada de serventas e dunha comadroa experta para axudarlle no parto. Practicábanse, antes do parto, distintos ritos de afastamento dos malos espíritos. Despois do nacemento, para comunicar a noticia á veciñanza, colocábase sobre a porta da casa unha póla de oliveira se o recén nacido era neno, e unha fita de lá, se era unha nena.

1. Lingua

1.1. Oracións completivas (ou substantivas)

As oracións completivas (tamén chamadas substantivas) realizan funcións propias dos substantivos: suxeito, complemento directo ou complemento de réxime (ou suplemento).

Podémolas clasificar pola súa forma en oracións completivas de infinitivo, completivas en indicativo con conxunción, ὅτι, ὥς, ὅπως, dependentes de verbos de temor, interrogativas indirectas e de participio (estas estudáronse dentro dos participios predicativos do complemento directo, Unidade 8).

I. Completivas de infinitivo

Constrúense con infinitivo as oracións substantivas dependentes de verbos impersonais, de vontade e opinión. O suxeito do infinitivo exprésase en acusativo. Se o suxeito da oración substantiva é o mesmo que o da oración principal, non se expresa. O atributo irá sempre no mesmo caso que o suxeito, isto significa que se o suxeito vai en acusativo, o atributo tamén irá en acusativo.

Φίλους ἔχων, νόμιζε θησαυρὸν ἔχειν
Ἐλπίζεις τεύξεσθαι ὦν ἂν δέη
Νομίζω σε ἀγαθὸν εἶναι

*Tendo (se tes) amigos, considera que tes un tesouro.
Agardas alcanzar o que precisas.
Coido que ti es bo.*

- Con verbos impersonais, a oración substantiva en infinitivo funciona como **suxeito**:

Γράμματα μαθεῖν δεῖ
Πᾶσιν ἀδεῖν χαλεπὸν (έστιν)

*É preciso aprender as letras.
Agradar a todos é difícil.*

NOTA. Os impersonais máis frecuentes son δεῖ *é necesario, fai falta*, χρή *é necesario, é preciso*, δοκεῖ *parece ben*, ἔστι, ἔξεστι, οἷόν τε *έστι é posible*, πρέπει, προσήκει *convén, é conveniente*, συμβαίνει *sucede*; e moitas expresións formadas por *έστι* + un adxectivo neutro como *ἀξίον έστι é digno, vale a pena*, *δίκαιόν έστι é xusto*, *ἀναγκαῖόν έστι é necesario*, *δυνατόν έστι é posible*, *ἀδύνατόν έστι é imposible*, *αἰσχρόν έστι é vergonzoso, deshonoroso*, *καλόν έστι é honesto*, e cos substantivos ὥρα e καιρός *é hora, é momento de...* En todas as expresións co verbo εἰμί, este pode estar omitido.

- Con verbos de vontade e opinión, a oración substantiva en infinitivo funciona como **complemento directo**:

Πάντες ὁμολογοῦσι τὴν ὁμόνοιαν μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι.
Todos están de acordo en que a concordia é o maior ben.

Βούλομαι δ' ἐνιαυτὸν ἐπισχῶν, αὐτός σοι περὶ ὦν ἦκω δηλώσαι.

Quero, agardando un ano, contarche en persoa o motivo polo que (lit. as cousas polas que) vin.

A oración completiva en infinitivo, con frecuencia, completa o significado de adxectivos que significan *inclinado a, apto, capaz, digno, agradable, doado* e os seus contrarios.

Ἐτοιμος ἦν πείσθῃσθαι.

Estaba disposto a obedecer.

Σοφισταὶ ἱκανοὶ ἦσαν μακροὺς λόγους καὶ καλοὺς εἰπεῖν.

Os sofistas eran quen de pronunciar longos e fermosos discursos.

II. Completivas de indicativo con nexo ὅτι, ὥς, ὅπως

- As completivas ou substantivas dependentes de verbos que signifiquen *dicir, pensar, coñecer ou saber* pódense expresar en indicativo cos nexos ὅτι e ὥς, *que*. Úsase ὥς *que*, sempre que a oración substantiva ou completiva expresa unha opinión subxectiva. A oración substantiva pode ir en 'optativo oblicuo', se a oración que a introduce está en pasado.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἂν τις γνοίη, ὅτι πολὺ μᾶλλον εἰκὸς ἦν

Εὐθύνον λαβόντα ἐξαρνεῖσθαι ἢ Νικίαν μὴ δόντα αἰτιᾶσθαι.

Pero deste mesmo proceso calquera podería deducir que sería máis verosímil que Eutino, tras roubar (o diñeiro) o negase, a que Nicías o reclamase sen telo entregado.

Δῆλον γὰρ ὅτι πάντες κέρδους ἔνεκ' ἀδικοῦσιν.

Pois é evidente que todos cometen inxustizas por avaricia.

Ἡ δούλη κατηγορεῖ πρῶτον μὲν ὥς μετὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτῇ προσίει, ἔπειτα ὥς αὐτῇ τελευτῶσα εἰσαγγεῖλει καὶ ὥς ἐκείνῃ τῷ χρόνῳ πεισθείη.

A escrava contou, en primeiro lugar, que el se achegou a ela despois do enterro, a continuación, que ela, ao final, levaba recados e que co tempo aquela foi seducida.

A oración substantiva pode ser explicativa-apositiva dun pronome da oración que a introduce:

Ἦγοῦμαι δέ, ὦ ἄνδρες, τοῦτό με δεῖν ἐπιδείξαι, ὥς ἐμοίχευεν Ἐρατοσθένης τὴν ἐμὴν γυναῖκα καὶ ἐκείνην διέφθειρε καὶ τοὺς ἐμοὺς παῖδας ἥσχυινε καὶ ἐμὲ αὐτόν.

Coido, señores, que é preciso que eu demostre iso, que Eratóstenes cometeu adulterio coa miña muller, seduciuna e deshonrou aos meus fillos e a min mesmo.

O nexo ὅτι, ás veces, introduce oracións substantivas ou completivas de estilo directo; neste caso non debe traducirse, senón substituír a partícula ὅτι por dous puntos:

Πρόξενος εἶπεν, ὅτι αὐτός εἰμι ὃν ζητεῖς.

Próxeno dixo: son eu a quen buscas.

Ἐδήλου ἡ γραφή, ὅτι Θεμιστοκλῆς ἦκω παρὰ σέ.

O escrito manifestaba: eu, Temístocles, veño á túa casa.

• As oracións substantivas ou completivas co nexo ὅπως

Constrúense co nexo ὅπως en futuro de indicativo as oracións substantivas ou completivas introducidas por verbos que expresan consello, advertencia, preocupación, intención e esforzo.

Χρημάτων μὲν οὐκ αἰσχύνη ἐπιμελούμενος ὅπως σοι ἔσται ὥς πλείστα, καὶ δόξης καὶ τιμῆς, φρονήσεως δὲ καὶ ἀληθείας οὐκ ἐπιμελήῃ ὅπως ὥς βελτίστη ἔσται;

Non te avergoñas de preocuparte das túas riquezas, de que ti teñas as máximas posibles, así como da túa fama e honores e, en cambio, non te coidas da sabedoría nin da verdade, de que sexa o mellor posible?

Καίτοι ὁρᾶτε ὅπως μὴ οὐκέτι εὐμεταχείριστα ἔσται ἐκείνα ὑμῖν.

Pero mirade que aquilo xa non será doado de controlar para vós.

III. Completivas de subxuntivo con nexo μή, μή οὐ dependentes de verbos de temor

As oracións substantivas ou completivas dependentes de verbos ou expresións que manifestan temor constrúense en subxuntivo (ou optativo oblicuo) cos nexos μή, que, cando se desexa que non se cumpra o que se teme, e μή οὐ, que non, cando se desexa que se cumpra o que se teme. Os verbos que introducen estas oracións son: φοβοῦμαι, δέδοικα ou δέδια *temer*, δεινός εἰμι, δεινόν ἐστι *é terrible*, δέος ἐστί *hai temor*, *hai medo de*, φοβερός εἰμι, φοβερόν ἐστι *é de temer*,...

Δέδοικα μὴ ἐπιλαθώμωθα τῆς οἴκαδε ὁδοῦ.

Temo que esquezamos o camiño de volta á casa.

Φίλιππος ἐν φόβῳ ἦν, μὴ ἐκφύγοι τὰ πράγματα αὐτόν.

Filipo temía que se lle escapasen as ocasións de obrar.

Δέδιμεν μὴ οὐ βέβαοι ἦτε. *Temo que non sexades fortes.*

Οὐ τοῦτο δέδοικα, μὴ οὐκ ἔχω ὅ τι δῶ ἐκάστω τῶν φίλων, ἀλλὰ μὴ οὐκ ἔχω ἱκανοὺς οἷς δῶ.

Non temo isto, non ter que darlle a cada un dos amigos, senón non ter amigos dabondo a quen dar-

lles.

IV. Interrogativas indirectas

As oracións interrogativas indirectas exprésanse en indicativo (ou en optativo oblicuo). Dependende de verbos que signifiquen *preguntar, ignorar, dudar*,... e poden ser simples ou dobres.

As oracións interrogativas indirectas simples están introducidas por un pronome interrogativo, un adverbio interrogativo ou pola conxunción *εἰ*, *se*:

Ἡρώτα εἰ τι ἔχοιμι συμβουλευσαι *Preguntaba se eu sabía aconsellar algo.*

As oracións interrogativas indirectas dobres (ou disxuntivas) van introducidas por *πότερον, se...*, *ἢ, ου ...*; *por εἰ, se...*, *ἢ, ου...*; *por εἴτε, se...*, *εἴτε, ου...*:

Ἀποροῦμεν εἴτε ἄκων εἴτε ἐκὼν δέδρακεν.
Ignoramos se o fixo involuntaria ou voluntariamente.

1.2. Construción persoal e impersoal

En grego, ao igual que nalgúns linguas modernas como o inglés, prefírese, en oracións impersoais, a chamada construción persoal, é dicir, que o verbo introdutor leve o mesmo suxeito que o verbo da oración completiva. En galego, prefírese a construción impersoal e, mesmo nalgúns mensaxes, a forma concertada non é correcta, como podes observar nos exemplos que seguen.

Μὴ χείρους περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι δόξωμεν τῶν ὑπαρχόντων.
Que non pareza que somos para nós mesmos peores que as circunstancias presentes.
(que non parezamos ser para nós mesmos...)

A frase anterior enténdese en galego en calquera das dúas posibilidades, pero as seguintes serían contrarias á nosa norma lingüística:

Πρῶτοι Κορίνθοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι.

Dise que os corintios foron os primeiros que trataron a arte naval de modo moi parecido ao actual e que construíron trirremes por primeira vez en Grecia (< = literalmente non ten sentido en galego: Os corintios os primeiros son ditos tratar a arte naval moi parecido ao modo actual e as trirremes (son ditos) ser construídas por primeira vez de Grecia en Corinto).

Ἀλλὰ καὶ τελευτῶντες ἀμφότεροι λέγονται τοῖς ἑαυτῶν πολίταις προσκροῦσαι, εἴ τι τῶν ἥκιστα τραγικῶς εἰρήσθαι δοκπούντων ὄφελός ἐστι πρὸς ἀλήθειαν.

Pero tamén se di que finalmente ambos os dous (Teseo e Rómulo) estiveron en desacordo cos seus concidadáns, se é útil para a verdade algunha das cousas que parecen terse dito, de ningún modo relacionadas coas traxedias (< = literalmente: Pero tamén finalmente ambos os dous son ditos estar en desacordo...).

3. Literatura. A Novela

3.1. Orixe

A novela é o máis recente dos xéneros literarios gregos. As súas orixes son difíciles de establecer. Durante moito tempo considerouse un produto tardío da época imperial romana, do século II d.C., e nacida baixo a influencia da segunda sofística. Os papiros atopados cambiaron esta cronoloxía, remontándoa ata o século I a.C. e mesmo máis, ata a etapa final do período helenístico, segundo testemuñan os tres fragmentos da novela *Nino e Semíramis*. O xénero alcanzou gran desenvolvemento ao longo de máis de cinco séculos. En realidade viña a novela a substituír ao vello xénero épico nunha sociedade distinta á aristocrática do período arcaico. A sociedade da última etapa helenística e imperial romana é máis uniforme. E, como máis instruída que a arcaica, gusta da lectura de relatos imaxinarios, sen grandes complicacións temáticas, pero con certo suspense e final agradable.

O relato de viaxes ten un ascendente claro na Odisea, pero tampouco hai que esquecer a grande influencia que as viaxes de Alexandre, a través dun mundo descoñecido, exerceron na historiografía helenística, nin o afán dos novelistas por situar a trama novelesca nun ambiente histórico. É característico da novela presentar un relato ficticio pero verosímil. O tema erótico tivo unha gran presenza na poesía helenística. Os dous elementos, o das aventuras e o amoroso, adoitan formar un só tema. Tamén hai que ter en conta a influencia do drama, cuxo patetismo amoroso, presente nas traxedias de Eurípides, e os abandonos e reencontros, habituais na comedia nova, deixaron a súa pegada no novo xénero da novela.

Unha novela grega é unha narración amorosa en prosa, de extensión variable, na que se relata unha longa serie de aventuras, incluíndo viaxes perigosas por afastados países, de dous namorados que se ven separados, cun final feliz. As novelas tiveron gran prestixio e influencia na época bizantina e en autores da nosa literatura, como Lope de Vega e Cervantes.

3.2. Autores e obras

O exemplo máis antigo dunha novela do que temos noticia é *Nino e Semíramis*, que trataba da xuventude do famoso rei de Asiria e dos seus amores coa raíña Semíramis. Pero só cinco novelas gregas nos chegaron completas:

- **Quéreas e Calíroe** de Caritón de Afrodísia (século I a.C. ou d.C.). En oito libros nállase unha longa historia de amor de dous nobres de Siracusa que logran unirse en matrimonio a pesar de que os seus pais son adversarios políticos. A partir de aí, sucédense unha serie de separacións e reencontros, ata o final feliz co reencontro definitivo e a volta á casa.

- **As Efesíacas** (*Antea e Habrócomes*), de Xenofonte de Éfeso (cara a 100 d.C.), é unha novela en cinco libros, cuxos protagonistas son dous mozos de Éfeso (Antea e Habrócomes), ambos os dous de gran beleza. Un deles, Habrócomes, é castigado por desprezar o poder de Eros.

- **Leucipa e Clitofonte**, de Aquiles Tacio (s. II d. C.), conta con máis realismo, certa ironía paródica e unhas aventuras amorosas máis atrevidas, as peripecias de Leucipa e Clitofonte narradas en primeira persoa, dende que se namoran, se separan polo rapto da moza en Exipto e se reencontran en Éfeso.

- **Dafnis e Cloe**, de Longo de Lesbos (s. II d. C.), preséntanos a iniciación en materia amorosa de dous mozos baixo a protección dos deuses Pan, as Ninfas, Eros e Dioniso. Presenta esta novela tres novidades: a ausencia da viaxe (elemento fundamental no xénero); a adaptación do idealismo bucólico e a inclusión de certa relixiosidade.

- **As Etiópicas** (*Teágenes e Cariclea*), de Heliodoro de Émesa (s. III-IV d.C.), relata as aventuras de dous namorados, Teágenes e Cariclea, por Grecia, Exipto e Etiopía baixo a protección do deus Helio (o Sol), cuxo sacerdocio acaban exercendo ambos os dous amantes nas terras de Etiopía.

Por outro lado, debemos ao patriarca Focio os resumos doutros dous interesantes textos novelescos: **As marabillas de máis alá de Tule**, de Antonio Dióxenes (probablemente de comezos do s. II a.C.), e as **Babilóníacas**, de Xámblico (tamén do s. II). A estes títulos hai que engadir un breve relato de tradición hebrea: **Xosé e Asenet** (s. I d.C.), a novelesca **Vida de Alexandre**, do Pseudo Calístenes e os **Relatos Verídicos**, de Luciano de Samósata, que é unha excelente parodia dos relatos de viaxes fabulosas.

3.3. Influencia da novela

Dafnis e Cloe e *As Etiópicas* foron as máis coñecidas na época bizantina e moderna: Cervantes reconece que o seu *Persiles* está inspirado en Heliodoro. A novela grega está na orixe, aínda que unida a outros elementos, primeiro dos *Libros de Cabalarías*, que combinan dun xeito parecido aventuras e erotismo; logo, da novela do Renacemento, por exemplo, a *Fiammetta*, de Boccaccio. Compre advertir que tamén hai que contar con novelas latinas, que ás veces están inspiradas por orixinais gregos: así as *Metamorfoses*, de Apuleio, que conta a transformación do protagonista en asno e inclúe o conto de *Amor e Psique*. Outras veces parece non ter un orixinal grego, aínda que a inspiración grega remota sexa innegable: así no caso da *Historia de Apolonio, rei de Tiro*, que tanto influíu na literatura medieval, no *Libro de Apolonio* por exemplo.

No caso da novela é ben claro que as literaturas modernas foron moito máis alá do seu modelo grego en realismo, penetración psicolóxica e valor literario. A partir de certo momento, cando se chega a perder interese polo argumento ou trama e o novelista se concentra na análise psicolóxica pormenorizada ou renuncia a seguir a corrente do tempo e a separar entre o real, o onírico e o simbólico, a novela está moi lonxe do seu modelo orixinal. Pouco teñen que ver xa cos gregos obras como as de Proust ou Joyce.

A través de novelas do século XVIII como *Pablo e Virxinia*, de Bernardin de Saint Pierre, que enlazan con Longo e combinan temas idílicos, de aventuras e eróticos, os esquemas da novela grega penetraron no século XX, aínda que logo se ampliarán por obra de creadores como Balzac, Dickens, Galdós e Dostoyevsky.

4. Textos

TEXTO 1

MONÓLOGO DE MEDEA SOBRE A CONDICIÓ DA MULLER

O texto que che presentamos é o final do monólogo de Medea sobre a condición da muller, aínda que en sentido estrito é unha reflexión dirixida ao coro de mulleres corintias. Nel a protagonista da traxedia fai reproches ás mulleres de Corinto, alegando que a súa situación non é comparable á delas. As mulleres do coro están na súa cidade, na casa paterna e teñen unha vida cómoda. Ela, pola contra, está soa, sen patria, aldraxada nunha terra estranxeira. O único que busca é o silencio das mulleres de Corinto, no caso de que ela atope unha forma de vinganza polas aldraxes que está a sufrir por parte do seu marido.

Para unha boa comprensión do texto, previa ao comentario, introdúcense notas explicativas da mesma forma que nos textos que se ofrecen para que os traduzas.

ἀλλ' οὐ γὰρ αὐτὸς¹ πρὸς σέ κάμ² ἤκει λόγος·
σοὶ μὲν πόλις θ³ ἢ δ' ἐστὶ καὶ πατὴρ δόμοι⁴
βίου τ' ὄνησις⁵ καὶ φίλων συνουσία,
ἐγὼ δ' ἔρημος ἄπολις οὔσα ὑβρίζομαι
πρὸς ἀνδρὸς⁶, ἐκ γῆς βαρβάρου λελησμένη⁷,
οὐ μητέρ⁸ οὐκ ἀδελφόν⁸, οὐχὶ συγγενῇ⁸
μεθορμίσασθαι⁹ τῆσδ' ἔχουσα συμφορᾶς.
τοσοῦτον οὖν σου τυγχάνειν¹⁰ βουλήσομαι,
ἦν¹¹ μοι¹² πόρος τις μηχανή τ' ἐξευρεθῇ¹³
πόσιν δίκην τῶνδ' ἀντιτείσσασθαι¹⁴ κακῶν
τὸν δόντα τ' αὐτῷ θυγατέρ' ἦν τ' ἐγγίματο¹⁵,
σιγᾶν¹⁶. γυνή¹⁷ γὰρ τᾶλλα¹⁸ μὲν φόβου πλέα
κακή¹⁹ τ' ἐς ἀλκὴν καὶ σίδερον εἰσορᾶν·
ὅταν²⁰ δ' ἐς εὐνὴν ἡδικομένη κυρῇ,
οὐκ ἔστιν ἄλλη φρὴν μαιφονωτέρᾳ²¹.

1. Crasis de ὁ αὐτός. | 2. Crasis de καὶ ἐμέ. | 3. θ' = τε, por elisión do ε e asimilación da xorda coa aspiración da palabra seguinte. | 4. Pl. poético. | 5. βίου τ' ὄνησις *alegría de vivir*, está a opoñerse a βίου χάριν μεθεῖσα do verso 226-7 *tendo abandonado a alegría de vivir*. | 6. Complemento axente de ὑβρίζομαι. | 7. Part. perfecto medio de λήζω *llevar como botín*. | 8. Complementos directos de ἔχουσα. | 9. Inf. aor. med. de μεθορμίζω *cambiar de fondeadoiro, trasladarse, fuxir por mar*, metaforicamente *refuxiarse de + xen.* | 10. τυγχάνω + xen. *obter, lograr*. | 11. ἦν = ἐάν *se, no caso de que*, condicional eventual. | 12. Complemento axente en dat. | 13. Subx. aor. pas. de ἐξ-εὐρίσκω. | 14. Inf. complemento dos substantivos πόρος e μηχανή, inf. aor. med. do verbo ἀντι-τίνω *facer pagar, tomar vinganza*, constrúese con dobre acusativo, un externo de persoa e outro interno de cousa. | 15. En grego a voz do verbo γαμέω *casar* distingue cando o suxeito é un home, que se expresa en voz activa, e cando o suxeito é unha muller, que se expresa en voz media, γαμέομαι *casar*, ou cando o suxeito son os pais, casar o fillo ou a filla, *dar por esposa / esposo*, como acontece na presente pasaxe, que tamén se expresa en voz media *á que el (Creonte) lle deu por esposa*. Fut. act. γαμῶ, med. γαμοῦμαι, aor. act. ἔγημα, med. ἐγημάμην, perf. act. γεγάμηκα, med. γεγάμημαι. | 16. Infinitivo, aposición a τοσοῦτον. | 17. Or. nominal pura, sobreenténdese ἐστὶ. | 18. Crasis de τὰ ἄλλα, ac. de relación, *no demais*. | 19. O adx. κακή leva dous complementos, un ἐς ἀλκὴν e outro o inf. καὶ σίδερον εἰσορᾶν *e para dirixir a mirada ao ferro*; non hai ningún exemplo de εἰσορᾶν construído coa preposición ἐς/εἰς en grego, polo que ἐς ἀλκὴν non se pode interpretar como complemento do infinitivo. | 20. Introduce unha or. temporal eventual. | 21. O segundo termo da comparación implícito é *que a da muller*.

TEXTO 2

MONÓLOGO DE MEDEA II

Os textos que seguen forman parte do monólogo de Medea ante as mulleres corintias do coro, no que critica a situación da muller fronte á do home. Medea saíu do palacio para que non a censurasen, porque moitas veces os homes vulgan só polas aparencias sen ter recibido ningún dano.

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον¹ δόμων²
μή³ μοί τι μέμψησθ'. οἶδα γὰρ πολλοὺς⁴ βροτῶν
σεμνοὺς γεγῶτας⁵, τοὺς μὲν ὁμμάτων ἄπο⁶,
τοὺς δ' ἐν θυραίοις⁷. οἱ δ' ἀφ' ἡσύχου ποδός⁸
δύσκειαν⁹ ἐκτήσαντο καὶ ῥαθυμίαν.
Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν,
ὅστις¹⁰ πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς
στυγεῖν δεδορκῶς¹¹, οὐδὲν ἡδίκημένος.

1. Aor. de ἐξέρχομαι | 2. Pl. poético *do palacio*. | 3. μή + subx. or. final negativa *para que nada*. | 4. CD de οἶδα e Sx. do part. γεγώτας. | 5. Part. perfecto de γίγνομαι, predicativo do CD, equivale a unha or. completiva *sei que moitos mortais chegaron a ser orgullosos*. | 6. Preposición en anástrofe, nótase porque leva o acento na primeira sílaba, *lonxe das miradas*, é dicir, *en privado*. | 7. *no exterior*, é dicir, *en público*. | 8. *polo seu pé tranquilo, pola súa tranquilidade*. | 9. δύσκειαν... καὶ ῥαθυμίαν *hendíade*, lit. *mala fama e indolencia* → *mala fama de indolencia*. | 10. Dado que o antecedente é un pl. βροτῶν, esperaríamos o relativo en pl., pero hai máis exemplos deste relativo en sing. cun antecedente colectivo en pl.; en galego debemos poñer o relativo e o seu verbo en pl. | 11. Part. perfecto de δέρκομαι *mirar*

TEXTO 3

MONÓLOGO DE MEDEA III

Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχορεῖν πόλει·
οὐδ' ἄστον ἦνῃσ' ὅστις αὐθάδης γεγῶς¹
πικρὸς πολίταις ἐστίν ἀμαθίας ὑπο².
ἐμοὶ δ' ἄελπτον πρᾶγμα προσπεσὼν³ τόδε
ψυχὴν διέφθαρκ⁴. οἶχομαι δὲ καὶ βίου
χάριν μεθεῖσα⁵, καταθανεῖν⁶ χρήζω, φίλαι·
ἐν ᾧ⁷ γὰρ ἦν μοι πάντα, γιγνώσκω καλῶς,
κάκιστος ἀνδρῶν ἐκβέβηχ⁸ οὐμὸς πόσις.

1. Part. perfecto de γίγνομαι, apositivo do Sux. | 2. Anástrofe, *polo seu*.... | 3. προσπεσὼν part. aor. de προσπίπτω *caer enriba*, vai concertando con ἄελπτον πρᾶγμα...τόδε | 4. Perfecto de διαφθείρω. . | 5. Part. aor. de μεθίημι *perder*: βίου χάριν μεθεῖσα *perdendo a alegría de vivir*. | 6. Inf. aor. de, καταθνήσκω forma poética con síncope por καταθανεῖν. | 7. O antecedente é οὐμός (crase de ὁ ἐμός) πόσις *o meu esposo, no que estaba todo para min, ben o sabedes*,.... | 8. ἐκβέβηχ' = ἐκβέβηκε, perfecto de ἐκβαίνω + predicativo κάκιστος *vir a ser, resultar*; observa que o relativo ἐν ᾧ está ao principio do primeiro verso e o seu antecedente οὐμός πόσις, ao final do segundo, co cal encerran todo o período; pero ademais hai un oxímoro entre καλῶς ao final do primeiro verso e κάκιστος ao principio do segundo.